

TÜRKİYE İÇİN BİR AİLE SİGORTASI MODEL ÖNERİSİ

Ferhat ŞENTÜRK¹

Sosyal Güvenlik Uzmanı, SGK, E-posta: fsenturk2@sgk.gov.tr

ÖZ

Sanayileşmeyle birlikte yaşanan demografik dönüşüm özellikle gelişmiş ülkelerde doğurganlık hızının düşmesine ve yaşlı nüfusun toplam nüfus içerisindeki payının artmasına neden olmuştur. Yaşlanan nüfusun ülke ekonomilerine özellikle de sosyal güvenlik harcamalarına etkisi olumsuz yönde olmaktadır. İstihdamdaki kadınların çocuk sahibi olmalarını teşvik etmek, yeniden genç bir nüfus yapısına sahip olmak amacıyla ailelere çeşitli yardımlar yapılmaktadır. Sadece nüfus yapısındaki değişimden dolayı değil aynı zamanda gelir dağılımının bozuk olduğu ülkelerde de çocuk yoksulluğunun önlenmesi amacıyla aile yardımları uygulanmaktadır. Uygulanan aile yardımlarının finansman şekli ülkelere göre farklılık göstermektedir. Bazı ülkeler bu yardımları primler ve devlet katkısı ile finanse ederken bazı ülkeler de vergilerle finanse etmektedir.

Türkiye’de de halihazırda aile yardımı niteliğinde olan bazı yardımlar yapılmakta ancak resmi olarak uygulanan bir aile sigortası kolu bulunmamaktadır. Bu çalışmada öncelikle aile yardımı niteliğinde olduğu düşünülen yardımlara değinilmiş ve bu yardımlar hakkında detaylı bilgiler verilmiştir. Daha sonrasında Türkiye için bir aile sigortası modeli önerilmiştir. Önerilen model 3 alternatif içermektedir. Yapılan hesaplamalar sonucunda 2015-2075 yılları arasında gelir gider dengesini sağlayacak şekilde aile yardımlarının finansmanında kullanılacak olan prim oranı tespit edilmiştir. Çalışmanın sonucunda, farklı kurum ve kuruluşlar tarafından ailelere yapılan yardımların tek bir çatı altında birleştirilmesi ve bu yardımlara aktarılan kaynakların yeni kurulacak aile sigortası modeline dahil edilmesi ile hem kapsam olarak daha geniş bir kesimin aile yardımlarından faydalanacağı hem de daha etkin bir şekilde bu yardımların finanse edileceği sonucu ortaya koyulmuştur.

Anahtar kelimeler: Aile sigortası, aile yardımları, sosyal güvenlik

¹ Bu makale “Ülke Örnekleri Çerçevesinde Türkiye İçin Aile Sigortası Modeli ve Aktüeryal Analizi” isimli Sosyal Güvenlik Uzmanlığı tezinden türetilmiştir.

PROPOSING A FAMILY INSURANCE MODEL FOR TURKEY

ABSTRACT

Demographic transformation in conjunction with industrialization, especially has led to in the fall of fertility rates in developed countries and an increase in the share of total population of the elderly people. The impact of the aging population especially on social security expenditures is negative for a country's economy. Various family benefits have done in order to encourage the employment of women have children and have a young population structure again. Not only because of changes in population structure but also for preventing child poverty in countries which have income distribution disorder, family benefits is implemented. Financing form of family benefits varies by country to country. Some countries financed by taxes, while some financed by premiums and state contribution.

However some family benefits have been applied in Turkey but still not insurance branch existed formally yet. In this study, some benefits which have characteristic of family benefits have examined firstly, then proposed a family insurance model for Turkey. Proposed model contain 3 alternatives and premium rate has found for financing system in different alternatives. Outcomes of this study, it has been revealed that if combining all family benefits under a single roof and transferred resources to proposed model, comprehensive and more efficiently system can exist.

Key words: Family insurance, family benefits, social security

GİRİŞ

Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) tarafından 1952 yılında 102 sayılı “Sosyal Güvenliğin Asgari Normları” sözleşmesinde konu edinilen 9 sigorta kolundan birisi de aile yardımları/sigortasıdır. Bu sözleşmeyi kabul eden ülkelerin asgari düzeyde vermesi gereken aile yardımları ve yararlanıcılar belirlenmiştir. ILO’ya üye birçok devlet 102 sayılı Sözleşme’yi kabul etmiş ve aile yardımlarını uygulamaya başlamıştır.

İkinci Dünya Savaşı sonrasında korumacı bir sosyal güvenlik politikası anlayışının hakim olması ile birlikte hem hastalık hem de analık sigortası uygulayan üye ülke sayısı hızlı bir şekilde artmıştır. Aile yardımları uygulaması ise ilk olarak 1925 yılından itibaren üye ülkeler arasında yasalaşmaya başlamış; ancak 1940’a kadar çok fazla ilgi görmemiştir. 1940’dan 1960’a kadar uygulayıcı ülkelerde hızlı bir artış olmuş, fakat 1970’den sonra bu yardımları uygulayan ülke sayısı yavaşça artmıştır. Aile yardımlarının uygulanmasında 2005 sonrası duruma baktığımızda ise Uluslararası Sosyal Güvenlik Birliği’ne (ISSA) üye ülkelerin yaklaşık %55’inde yasal bir düzenleme bulunduğu görülmektedir [1].

Aile yardımları özellikle doğurganlık hızı düşük olan gelişmiş ülkelerde hem kapsam hem de çeşitlilik olarak giderek genişleyen bir yardım türüne dönüşmektedir. Ülkemizde yasal olarak uygulanan aile sigortası kolu olmamakla birlikte aile yardımı niteliğinde olabilecek bazı yardımlar bulunmaktadır. Özellikle Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı’nın şartlı nakit transferi programı kapsamında yoksul ailelere yardımlar yapılmaktadır. Bununla birlikte bazı bakanlıklar ve belediyeler tarafından da çeşitli yardımlar yapılmaktadır. Son olarak 6637 sayılı Kanun’la yeni doğan çocuklar için ailelere doğum yardımı yapılması uygulamaya koyulmuştur.

Bu çalışmada ilk olarak aile sigortasının tarihsel gelişiminden bahsedilerek dünyada uygulanan aile sigortası uygulamalarına ve amaçlarına değinilmiştir. Sonraki bölümde ise Türkiye’de aile yardımı niteliğinde olan yardımlar incelenmiştir. Son bölümde ise Türkiye için bir aile sigortası modeli önerilmiş ve modelin uygulanmasına ilişkin sonuç ve değerlendirmelerde bulunulmuştur.

1. AİLE SİGORTASI KAVRAMI VE TEMEL AMAÇLARI

Sosyal korumanın bir parçası olan aile yardımlarını daha iyi irdeleyebilmek için öncelikle sosyal koruma kavramının ana hatları ile incelenmesi gerekmektedir. Sosyal koruma; bir ülkede yaşayan vatandaşların sosyal güvenliğinin içerdiği risklerin dışında meydana gelen sosyal risklere karşı vatandaşın güvende olmasının

ve zorunlu ihtiyaçlarının karşılanmasının sağlanması olarak tanımlanabilir. Başka bir deyişle sosyal koruma, “hiçbir güvencesi olmayan muhtaç, düşkün, yoksul ve kimsesiz insanlara yönelik sosyal adalet unsuru ve bütünsel bir insani gelişmenin sağlanmasında en temel sosyal politika araçlarından biridir” şeklinde de tanımlanabilir [2].

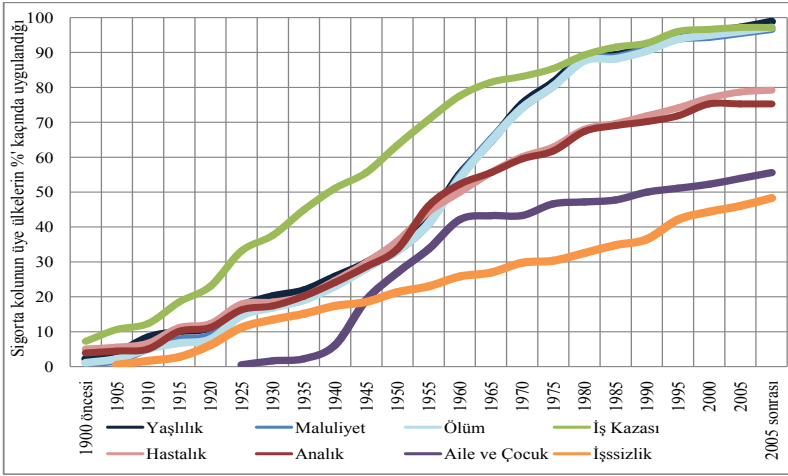
Sosyal koruma politikaları, insanların gelir güvencesini sağlamakla birlikte sağlık hizmetlerine ve diğer sosyal hizmetlere etkin bir biçimde ulaşmasını sağlayarak kısa ve uzun dönemde hem ekonomik hem de sosyal gelişime katkı sağlamaktadır. Bu politikalar iç talebin artmasında, ulusal ekonominin yapısal dönüşümünde, önemli projelerin geliştirilmesinde, kapsayıcı ve sürdürülebilir büyümenin teşvikinde anahtar rol oynamaktadır [1].

Aile yardımları sosyal koruma politikasının aile ve çocuk odaklı olarak gerçekleştirilmesidir. Aile yardımları hükümetler tarafından çeşitli uluslararası sözleşmelerle şekillendirilmiştir. Bu sözleşmelerden bazıları, 1948 yılında Birleşmiş Milletler tarafından yayınlanan İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi, Uluslararası Çalışma Örgütü tarafından yayınlanan 1952 tarihli Sosyal Güvenlik ve 1962 tarihli Sosyal Politika Anlaşması ve Avrupa Konseyinin 1965 tarihinde yayınlamış olduğu Avrupa Sosyal Sözleşmesidir (European Social Charter) [3].

İkinci dünya savaşından sonra, dünyada fakirliği ve açlığı azaltmayı değil, daha geniş kapsamlı bir destekleme politikasını benimseyen aile yardımı uygulaması ön plana çıkmaya başlamıştır [4]. Bu çerçevede ikinci dünya savaşı sonrasında ILO tarafından 1952 yılında kabul edilen 102 sayılı “Sosyal Güvenliğin Asgari Normları Sözleşmesi” ile aile yardımı konusunda düzenlemeler yapılmıştır [5].

Bu sözleşmedeki sigorta kollarına ilişkin olarak hükümleri/politikaları uygulayan ülke sayısı sürekli artmaktadır. Birçok ülke son zamanlarda önemli derecede sosyal güvenlik kapsamlarını genişletmekte ve en az temel korumada gerekli tüm yardımları sağlamak için çaba sarf etmektedirler [1]. ISSA’ya üye 178 ülkede uygulanan sosyal sigorta uygulamalarının üye ülkeler içerisinde tarihsel gelişimi Şekil 1’de gösterilmektedir.

Şekil 1: ISSA'ya Üye 178 Ülkede Sosyal Sigorta Kollarının Tarihsel Gelişimi

Kaynak: ILO, World Social Protection Report, 2014

Şekil 1'e bakıldığında 2005 yılı sonrası yaşlılık, maluliyet, ölüm ve iş kazası sigortası uygulamasının ISSA'ya üye ülkelerde uygulanma oranı yaklaşık %99 dur. İkinci dünya savaşı sonrasında korumacı bir sosyal güvenlik politikası anlayışının hakim olması ile birlikte hem hastalık hem de analık sigortası uygulayan üye ülke sayısı hızlı bir şekilde artmaktadır. Aile yardımları uygulaması ise ilk olarak 1925 yılından itibaren üye ülkeler arasında yasalaşmaya başlamış ancak 1940'a kadar çok fazla ilgi görmemiştir. 1940'dan 1960'a kadar uygulayıcı ülkelerde hızlı bir artış olmuş ancak 1970'den sonra bu yardımları uygulayan ülke sayısı yavaş bir şekilde artmıştır. Aile yardımlarının uygulanmasında 2005 sonrası duruma baktığımızda ise ISSA'ya üye ülkelerin yaklaşık %55'inde yasal bir düzenleme bulunduğu görülmektedir.

Aile sigortası uygulamasının amaçları ülkelerin demografik yapısına, ekonomik gelişmişlik düzeyine ve iş gücü piyasasına göre değişmektedir. Avrupa'da birçok ülke, nüfusu aynı düzeyde tutacak doğurganlık hızından daha düşük bir doğurganlık hızına sahiptir. Düşük doğurganlık hızı, nüfusun yaşlanmasına neden olurken aynı zamanda üretimin azalması için de bir tehdit olmaktadır. Bu tür sonuçları engellemek için aile yardımları programı, yüksek doğurganlık hızı için ulusal stratejinin bir parçası olarak kullanılmaktadır [6].

Gauthier ve Hatzius (1997) 22 sanayileşmiş ülkenin 1970 ve 1990 yılları arasındaki verilerini kullanarak aile yardımlarının doğurganlık oranlarına etkisini

incelemişler ve ortalamanın üzerinde yapılan bir aile yardımının doğurganlık hızını 0,07 oranında artırdığını göstermişlerdir [7]. Letablier (2003) Fransa'daki doğurganlık oranlarındaki artışa dikkat çekerek bu artışın aile yardımları sayesinde gerçekleştiğini belirtmiştir [8]. Tsuya (2003) İsveç, Danimarka, Norveç ve Finlandiya'nın 1960-2000 yılları arasındaki doğurganlık oranları, doğum yapma yaşlarını, aile yapılarını incelediği çalışmasında bu ülkelerdeki 1980'den itibaren görülmeye başlayan doğurganlık oranlarının artmasında aile yardımlarının etkisi olabileceğini savunmaktadır [9]. Björklund (2006) İsveç'te aile yardımlarının çok hızlı bir şekilde kapsamının genişletildiğini ve İsveç'e göre daha az kapsamlı aile yardımı sunan komşu ülkelerle yaptığı karşılaştırma sonucunda genişletilmiş aile yardımlarının hem doğurganlık oranlarını yükselttiğini hem de doğumlar arasında geçen süreyi azalttığını tespit etmiştir [10].

Gauthier (2007) aile yardımları ile doğurganlık oranları arasındaki ilişkiyi araştıran çalışmaları incelemiş ve yapmış olduğu yazın çalışması ile araştırmaların bazılarında bu yardımların doğurganlık oranlarına etkisinin anlamlı bulunduğu belirtilirken bazılarında ise anlamsız bulunduğunu belirtmektedir. Genel olarak ise aile yardımlarının direk olarak doğurganlık oranlarını etkilemekten çok doğumlar arasında geçen süreyi etkilediğini belirtmiştir [11].

Aile yardımlarının, ayrıca çocuk yoksulluğunun önlenmesindeki anlamlı katkısı olduğuna ilişkin bazı çalışmalar bulunmaktadır. Immervoll ve arkadaşları (2000), Avrupa Birliği'ndeki ülkelerin uyguladıkları aile yardımlarının çocuk yoksulluğunun azaltılmasında anlamlı bir değişken olduğunu belirtmektedirler [12]. ISSA'nın (2007) aile yardımlarına ilişkin raporunda, 17 Latin Amerika ülkesinin tamamında çocuk yoksulluğunun OECD ülkelerinden daha yüksek olduğu görülmektedir. Arjantin'de 2007 yılında korumasız aileleri ve sosyal risk altında olan 19 yaşından küçük çocukları korumak için bir Aile Sosyal İçerme Programı kurulmuştur [13]. Brezilya'da 2003 yılında Bolsa Familia programı adı altında yoksul ailelere yardımı içeren çok önemli bir proje yürürlüğe girmiştir. Bu program kapsamında sadece 3 yıl içerisinde 44 milyon yoksul kişiye yardım yapılmıştır [14]. Brezilya'da Richardson ve Bradshaw (2012), gelişmiş ülkelerin çocuk yoksulluğu ile mücadelede kullanmış oldukları aile yardımı programlarının etkili olduğunu tespit etmişlerdir [15]. Arcanjo ve arkadaşları (2013) İtalya, Portekiz, İspanya ve Polonya'nın 2004-2008 yılları arasındaki verileri analiz ederek bu ülkelerde uygulanan aile yardımı programlarının ülkedeki çocuk yoksulluğunun azaltılmasında etkisinin olduğunu göstermişlerdir [16].

Aile yardımları uygulaması sadece doğurganlık oranlarını artırmak ve yoksulluğu engellemek için değil, bunun yanında çocuk sahibi olan kadınların

işgücüne katılmalarının sağlanmasını desteklemek amacıyla da kullanılmaktadır. ISSA tarafından yayınlanan aile yardımları teknik komisyon raporunda aile politikalarının desteklenmesi için iki büyük neden olduğu belirtilmektedir. Bunlardan birincisi, kadınları hem iş hayatında tutmak hem de çocuk sahibi olmasını sağlayarak demografik düzenleyici bir rolü olması; ikincisi ise ailelerin ve çocukların yoksulluğuna karşı mücadelede önemli bir politika aracı olarak kullanılmasıdır [17].

Aile yardımları gerek bir sigorta kolu gerekse sosyal yardım olarak birçok ülkede uygulanmaktadır. Ülkemizde de aile yardımı niteliğinde olan bazı yardımlar halihazırda uygulanmaktadır. Bu yardımların ana kitlesi gelir düzeyi düşük olan aileler olarak belirlenmişse de çalışma hayatında olan kişilere yönelik de bazı yardımlar yapılmaktadır. Çalışmanın bundan sonraki bölümünde Türkiye’de uygulanan aile yardımlarına ve kapsamına değinilip Türkiye için bir aile sigortası modeli önerilmektedir.

2. TÜRKİYE’DE MEVCUT AİLE YARDIMI UYGULAMALARI

Yoksulluk ve gelir dağılımındaki adaletsizliğin önlenmesinde, toplumsal huzurun sağlanmasında sosyal güvenlik sistemi uygulamaları önemli bir yer teşkil etmektedir [18]. Türkiye’de sosyal güvenlik ve sosyal yardım uygulamalarına ilişkin kurum ve kuruluşlarla birlikte çeşitli hukuki düzenlemeler yapılmıştır. Sosyal sigorta uygulamaları için Sosyal Güvenlik Kurumu, sosyal yardımlar içinde Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı (ASPB) kurularak bu uygulamaların icrasında daha etkin olunması amaçlanmaktadır.

Türkiye, Uluslararası Çalışma Örgütü’nün 1952 tarihli 102 Sayılı Sosyal Güvenliğin Asgari Normları Sözleşmesinin, yaşlılık, malullük, ölüm, hastalık, iş kazası ve meslek hastalığı ve analık yardımları ile ilgili kısımlarındaki mükellefiyetleri aynı sözleşmenin 9 uncu maddesinin (d) fıkrası ile 48 inci maddenin (c) fıkrasındaki geçici istisna hükümlerinden faydalanmak koşuluyla 1974 tarihinde kabul etmiştir. Aynı sözleşmede yer alan işsizlik sigortası uygulaması ise ülkemizde 1999 tarihinde kanunlaşarak uygulamaya koyulmuştur. Ülkemizde resmi olarak uygulanan aile sigortası kolu bulunmamasıyla birlikte aile yardımı sayılabilecek birçok yardım uygulanmaktadır.

2.1. Türkiye’de Çocuklara Yönelik Yardımlar

2.1.1 Şartlı nakit transferi

Türkiye’de yoksulluğun azaltılması ve daha fazla sosyal uyum ve sosyal içermenin sağlanmasına yönelik çabalar devam etmektedir. 2001 yılında Türkiye’de ülkenin modern tarihindeki en büyük ekonomik kriz yaşanmıştır. Finansal krize hızlı bir yanıt olarak, 2001 yılında Dünya Bankası tarafından mali olarak desteklenen Sosyal Riski Azaltma Projesi (SRAP) başlatılmıştır. SRAP son ekonomik krizin yoksul haneler üzerindeki etkilerini hafifletmek, mevcut sosyal güvenlik ağı programlarını genişletmek ve güçlendirmek amacıyla tasarlanmıştır. Bu hedeflere ulaşmak için SRAP çerçevesinde Şartlı Nakit Transferi Programı (ŞNT) başlatılmıştır. ŞNT yoksulların eğitim ve sağlık hizmetlerine olan talebini teşvik etmek için, olumlu davranış değişikliği şartına bağlı olarak sürekli nakit transferleri sağlamaktadır [19]. ŞNT kapsamında aile ve çocuklara şartlı eğitim, sağlık ve gebelik yardımları yapılmaktadır.

2.1.1.1 Şartlı eğitim yardımı

Şartlı Eğitim Yardımı (ŞEY) kapsamında nüfusun en yoksul %6’lık kısmında yer alan ailelerin eğitim çağındaki çocuklarını okula kaydettirmeleri, eğitimine devam eden ilk ve ortaöğretim çağındaki (1-12. sınıflar) çocuklarının ise en az %80 devam oranıyla eğitimlerini sürdürmeleri şartıyla bu ailelere çocuk başına düzenli nakdi yardımlar şeklinde yapılmaktadır. Yardım miktarı 2014 yılında ilköğretime devam eden erkek öğrenci için aylık 35, kız öğrenci için 40, ortaöğretime devam eden erkek öğrenci için 50, kız öğrenci için 60 TL dir. Ödemeler bir eğitim döneminde toplam 9 ay olarak ve yapılmaktadır. Tablo 3’de 2014 yılında ŞEY alan kişi sayısı ve aktarılan kaynak miktarı verilmektedir.

Tablo 1’de görüldüğü gibi 2014 yılında yaklaşık 2 milyonun üzerinde öğrenciye şartlı eğitim yardımı yapılmış ve bu öğrencilerin ailelerine yarım milyardan fazla kaynak aktarılmıştır. Yapılan bu yardımlar çocukların yoksulluk risklerine karşı bir destek olmayı amaçlamaktadır. Ayrıca bu yardımlar sayesinde öğrencilerin okula düzenli bir şekilde devam etmeleri de sağlanmaktadır.

Tablo 1: 2014 Yılında Sağlanan Şartlı Eğitim Yardımına İlişkin Bilgiler

Şartlı Eğitim Yardımı		Hane Sayısı (Bin)	Faydalanan Kişi Sayısı (Bin Kişi)	Toplam Ödeme (Milyon TL)
İlkokul Şartlı Eğitim Yardımı	Erkek Öğrenci	393	469,6	570,75
	Kız Öğrenci	374	454,0	
Ortaokul Şartlı Eğitim Yardımı	Erkek Öğrenci	400	496,8	
	Kız Öğrenci	379	479,4	
Lise Şartlı Eğitim Yardımı	Erkek Öğrenci	201	228,5	
	Kız Öğrenci	189	221,2	

Kaynak: Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, 2014 Faaliyet Raporu

2.1.1.2 Şartlı sağlık yardımı

ŞNT kapsamında yoksulluk riski altında olan ailelere 0-6 yaş çocuklarını düzenli olarak sağlık kontrolüne götürmeleri şartıyla aileye nakdi yardım yapılmaktadır. Şartlı sağlık yardımları (ŞSY) ilk etapta sadece 0-6 yaş çocuklar için uygulanmaktadır ancak 2005 yılından itibaren hamile ve doğum yapan kadınlar içinde uygulanmaya başlanmıştır. Çocuklar için sağlık kontrolü yaş grubuna göre değişmektedir. 0-6 aylık bebekler her ay, 6-12 ay arası bebekler 2 ayda bir, 1-6 yaş arası çocukların ise 6 ayda bir sağlık kontrolüne götürülmesi gerekmektedir. Hamile kadınlar ise doğum tarihine kadar en az 2 defa sağlık kontrolüne gitmeleri gerekmektedir.

ŞSY kapsamında yapılan yardımlar annenin, eğer anne yoksa babanın hesabına yapılmaktadır. Ödemeler bebek 12 aylık olana kadar 2 ayda bir 1-6 yaş arasında ise 6 ayda bir olarak yapılmaktadır. Hamile kadınlar için ise hamilelik döneminde gittikleri 2 sağlık kontrolü için bir ödeme, doğum hastanede gerçekleşirse bir defaya mahsus olmak üzere doğum yardımı, doğumdan sonraki iki ay için ise çocuk yardımı yapılmaktadır. 2014 yılında ŞSY kapsamında çocuklar için aylık 35

TL, hamile kadınlar için aylık 35 TL, ayrıca doğum hastanede yapılırsa bir kereye mahsus olmak üzere 75 TL ve doğumdan sonra iki ay boyunca aylık 35 TL ŞSY ödemesi yapılmaktadır. 2014 yılında ŞSY kapsamında yardım yapılan kişi sayısı ve toplam ödenen tutar Tablo 4’de gösterilmektedir.

Tablo 2’ye göre 2014 yılında yaklaşık olarak 1 milyon çocuğa sağlık yardımı yapılmıştır. Ayrıca yoksul kesimde yaşayan ve doğum yapan 37 bin kişiye doğum yardımında bulunulmuştur. Düzenli olarak kontrole giden hamile kadın sayısı 88 bin olarak gerçekleşmiş ve tüm yararlanıcılara toplamda 285 milyon lira şartlı sağlık yardımı yapılmıştır.

Tablo 2: 2014 Yılında Sağlanan Şartlı Sağlık Yardımına İlişkin Bilgiler

Şartlı Sağlık Yardımı	Hane Sayısı	Faydalanan Kişi Sayısı	Aktarılan Kaynak (Milyon TL)
Erkek Çocuk	412.269	516.144	285,11
Kız Çocuk	387.198	493.306	
Gebelik	88.789	88.503	
Lohusalık	31.211	31.232	
Doğum	37.396	37.469	

Kaynak: Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, 2014 Faaliyet Raporu

2.1.2 Asgari Geçim İndirimi

Asgari geçim indirimi (AGİ), ücretli çalışan gerçek kişilerin elde ettiği gelirlerinin belirli bir kısmının vergiden muaf tutulması olarak 193 Sayılı Gelir Vergisi Kanununun 32 nci maddesinde tanımlanmaktadır. Bu maddeye göre gelir vergisi mükellefinin kendisi, eşi ve çocukları için bazı oranlar belirlenmiştir. Bu oranlar yardımıyla çalışandan alınmış olan vergiden mahsup edilmesi gereken tutarlar tespit edilmekte ve aylık düzenli olarak çalışana ödenmektedir [21]. Burada görüldüğü gibi çalışan kişinin çocuk sahibi olması yapılacak iade tutarında bir etkidir. Yani devlet çalışan kişilere sahip oldukları çocuk sayısı oranında bir vergi muafiyeti getirmektedir. Ücretli çalışanlar için AGİ’nin 2015 yılında hangi tutarlar olduğu Tablo 3’de verilmektedir.

Tablo 3: 2015 Yılı Asgari Geçim İndirimi Tutarları

Ücretlinin Medeni Durumu	İndirim Tutarı	Aylık Tutar (TL)
Bekâr	1.081,35	90,11
Evli eşi çalışmayan	1.297,62	108,14
Evli eşi çalışmayan 1 çocuklu	1.459,82	121,65
Evli eşi çalışmayan 2 çocuklu	1.622,02	135,17
Evli eşi çalışmayan 3 çocuklu	1.730,16	144,18
Evli eşi çalışan	1.081,35	90,11
Evli eşi çalışan 1 çocuklu	1.243,55	103,63
Evli eşi çalışan 2 çocuklu	1.405,75	117,15
Evli eşi çalışan 3 çocuklu	1.513,89	126,16

Tablo 3’de görüldüğü gibi AGİ’de çocuk başına yapılan indirim tutarı 2 çocuğa kadar çocuk başına 13,52, 2 çocuktan fazlası içinse çocuk başına 9 TL dir. Eğer eşlerin her ikisi de ücretli olarak çalışıyorsa çocuk başına ödenen bu ücret sadece anne veya babaya ödenmektedir.

2.1.3 Devlet memurları için aile ve doğum yardımı

Devlet memurları için yapılacak olan aile ve doğum yardımlarına ilişkin düzenleme 657 Sayılı Kanunun 202 ve 207 nci maddeleri arasında yer almaktadır. 657 Sayılı Kanunun 202 nci maddesinde evli olan devlet memurlarına bu yardımın yapılacağı belirtilmekte ve yardımın miktarının belirlenmesinde, memurun her ne şekilde olursa olsun menfaat karşılığı çalışmayan veya herhangi bir sosyal güvenlik kuruluşundan aylık almayan eşi için 2134, çocuklarından her biri için de 250 gösterge rakamının (72 nci ay dahil olmak üzere 0-6 yaş grubunda yer alan çocuklar için bir kat artırımlı) aylık katsayısı ile çarpılması sonucu elde edilecek miktarın kullanılacağı hükmü getirilmiştir [22].

Aile yardımı ödeneği memurlara her ay aylıkları ile birlikte ödenmekte ve karı ve kocanın her ikisi de memur ise sadece koca aile yardımı alabilmektedir. Memur, eş için ödenen aile yardımı ödeneği hakkını eşinden boşanma veya eşinin ölümü ile kaybetmektedir.

Memurlara aile yardımı ödeneğinin yanında bir de doğum yardımı yapılmaktadır. Doğum yardımına ilişkin düzenleme yine Devlet Memurları Kanunu 207 nci maddede düzenlenmiştir. Bu maddeye göre; devlet memurlarından çocuğu dünyaya gelenlere 2500 gösterge rakamının aylık katsayısı ile çarpılması sonucu

elde edilecek miktarda doğum yardımı ödeneği verilir. Ana ve babanın her ikisi de devlet memuru iseler ödenek yalnız babaya verilir. Eşlerden birine iş akdi veya toplu sözleşme gereği yapılan doğum yardımı ödeneği daha yüksek ise, memur olan eşe ayrıca doğum yardımı ödeneği ödenmez, daha düşük ise yalnız aradaki fark ödenir [22]. 2015 yılında devlet memurlarına yapılacak olan aile ve doğum yardımına ilişkin miktarlar Tablo 4’de verilmiştir.

Tablo 4: 2015 Yılında Devlet Memurlarına Yapılacak Aile ve Doğum Yardımı Miktarı

Ödenek Tipi	Ödenen Miktar (TL)
Eş için aile yardımı ödeneği	169,24
0-6 yaş çocuk için	39,65
6 yaşından büyük çocuk için	19,83
Doğum yardımı ödeneği	198,27

Devlet memurlarına Tablo 4’den de görüldüğü gibi çocuk başına her ay yaklaşık 20 ile 40 TL arasında değişen miktarda çocuk yardımı yapılmaktadır. Ayrıca doğum yardımı olarak da 198 lira bir yardım yapmaktadır. Muhasebat Genel Müdürlüğü tarafından açıklanan Genel Yönetim Bütçe Giderleri tablolarında memurlara yapılan aile yardımı, doğum yardımı, ölüm yardımı ve tayin bedelleri “1.1.4.1 Sosyal Haklar” kısmında gösterilmektedir. Tablo 5’de 2011-2014 yıllarına ilişkin olarak memurlara yapılan sosyal hak ödemeleri verilmiştir.

Tablo 5: Memurlara Yapılan Sosyal Hak Ödemeleri (2011-2014)

Yıl	Tutar (Milyon TL)
2011	2.822
2012	3.433
2013	3.837
2014	4.139

Kaynak: Muhasebat Genel Müdürlüğü

2.1.4 5434 Sayılı Türkiye Cumhuriyeti Emekli Sandığı Kanunu Kapsamında Verilen Eğitim Yardımı

5434 sayılı kanunun Ek 79 uncu maddesinin altıncı fıkrasında aynı maddede sayılan “şehit ve malullerin çocuklarına; ilköğretim öğrencileri için (1250), lise öğrencileri için (1875) ve *yüksek öğrenim* öğrencileri için (2500) gösterge

rakamlarının memur aylık katsayısı ile çarpımı sonucu bulunacak tutar kadar her ay eğitim ve öğretim yardımı yapılır. Bu yardımlar 1 Eylül-31 Aralık tarihleri arasında yılda bir kez olmak üzere ve ilgili eğitim öğretim yılında öğrenci olduklarını gösterir belge ile müracaat edenlere, talepte bulunduğu yılın Eylül ayında geçerli olan memur aylık katsayısına göre hesap edilerek başvurularını izleyen ay içinde toptan ödenir” hükmü yer almaktadır. Bu hüküm çerçevesinde 2015-2016 eğitim-öğretim döneminde bu durumda olan öğrenciler yıllık toplam;

- İlköğretim (1-8. Sınıflar) için 1.246,26 TL
- Lise için: 1.869,39 TL
- Yüksekokul için: 2.492,52 TL ödenecektir.

2.1.5 Kreşte Ücretsiz Bakım

30.04.2015 tarihli ve 29342 sayılı Resmi Gazete’de yayınlanan “Özel Kreş ve Gündüz Bakımevleri İle Özel Çocuk Kulüplerinin Kuruluş ve İşleyiş Esasları Hakkında Yönetmeliğin” 50 nci maddesinde Kuruluşların kapasitelerinin %3’ü, il müdürlüğüne tespit edilecek çocukların ücretsiz yararlanması için ayrılır. Hükmü bulunmaktadır. Yönetmeliğin aynı maddesinde Ücretsiz kontenjan kapsamında değerlendirilebilecek çocuklara ilişkin olarak kimler olduğu şu şekilde belirtilmiştir.

- Ekonomik durumlarına bakılmaksızın şehit ve gazi çocukları,
- Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığına bağlı kuruluşlarda korunma altında bulunan çocuklar,
- Cezaevlerinde hükümlü ve tutuklu olan anneleri ile birlikte kalan çocuklar,
- Ekonomik gücü yeterli olmayan ailelerin çocukları ile ekonomik güçlük içindeki anne veya babası vefat etmiş çocuklar,
- Tek ebeveyni ile yaşayan çocuklar,
- Engelli ebeveyni olan çocuklar,
- Kadın konukevinde bulunan veya ayrılan kadınların çocukları

2014 yılında kreşte ücretsiz bakım hizmetinden yararlandırılan çocuk sayısına ilişkin bilgi Tablo 6’da verilmiştir.

Tablo 6: 0-14 Yaş Grubu Ücretsiz Bakım Hizmetinden Faydalanan Çocuk Sayısı

Ekonomik gücü yeterli olmayan ailelerin çocuk sayısı	368
Ekonomik gücü yeterli olmayıp anne ve babası ölü olup bir yakını tarafından bakılan çocuk sayısı	55
Ekonomik g ü c ü yeterli olmayan tek ebeveyni ile yaşayan çocuk sayısı	868
Kadın konukevlerinde bulunan kadınların çocuk sayısı	101
Cezaevlerinde annesi ile kalan çocuk sayısı	61
Çocuk yuvaları, çocuk evleri, sevgi evlerinde korunma ve bakım altında olan çocuk sayısı	400
Ş ehit ve malul gazi çocuk sayısı	55
Ekonomik g ü c ü yeterli olmayan engelli ebeveyni olan çocuk sayısı	47
Toplam	1955

Kaynak: Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, 2014 Faaliyet Raporu

2.1.6 Doğum Yardımı ve Çeyiz Hesabı

07/04/2015 tarihli 29319 sayılı Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe giren 6637 sayılı Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun'un 16 ncı maddesinde her Türk vatandaşıma doğum yardımı yapılması yasalaşmıştır. Yasada "Türk vatandaşlarına, canlı doğan birinci çocuğu için 300 TL, ikinci çocuğu için 400 TL, üçüncü ve sonraki çocukları için 600 TL doğum yardımı yapılır. Bu yardım Türk vatandaşı olan anne veya babaya, her ikisi de Türk vatandaşı ise anneye yapılır [23]" ibaresi yer almaktadır. Kanuna göre doğum yardımı yapılmasında herhangi bir sigortalılık şartı aranmamakta herkese yardım yapılacağı belirtilmektedir. Bu yardımın yapılmasında 10 uncu Kalkınma Planı çerçevesinde hazırlanan Ailenin ve Dinamik Nüfus Yapısının Korunması Eylem Planı'na atıfta bulunulmuş ve bu plan çerçevesinde bu tarz yardımların yapılacağı belirtilmiştir. Ailenin ve Dinamik Nüfus Yapısının Korunması Eylem Planında Türkiye'nin ekonomik ve sosyal gelişmesini desteklemek üzere dinamik nüfus yapısının korunması, aile kurumunun güçlendirilmesi ve böylece sosyal refah ve sosyal sermayenin artırılması amaçlanmaktadır. Bu planın 4 hedefi bulunmaktadır. Bu hedefler;

- Aile refahının korunması ve aile kurumunun güçlendirilmesi
- Kuşaklar arası dayanışmanın güçlendirilmesi
- İş ve aile yaşamının uyumlaştırılması

- Toplam doğurganlık hızının yenilenme oranının üzerine çıkarılması [24]

Bu hedefler doğrultusunda yine aynı kanunda erken evliliği teşvik etmek amacıyla çeyiz hesabı açılması yasalaşmıştır. Yasaya göre “Türk vatandaşlarına Türk Lirası cinsinden çeyiz hesabı açmaları, asgari 3 yıl boyunca sistemde kalmaları, 27 yaşını doldurmadan ilk evliliklerini yapmaları ve evliliklerini müteakip ilgili bankaya başvurmaları hâlinde Devlet katkısı ödenir. Devlet katkısı ödemesi hesapta biriken toplam tutarın yüzde 20’sini ve azami 5.000 Türk Lirasını geçemez” hükmü bulunmaktadır.

Görüldüğü yaşlanma probleminin üstesinden gelmek doğurganlık hızını yükseltmek için çeşitli düzenlemeler yapılmaktadır. Yapılan düzenlemeye göre doğum yardımının bazı yıllar için tahmini maliyeti Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) tarafından yapılan nüfus projeksiyonu [25] kullanılarak hesaplanmış ve Tablo 7’de verilmiştir. Hesaplama sonucu bulunan tutarlar hesaplamada enflasyon kullanılmadığı için bugünkü değerleri göstermektedir.

Tablo 7: 633 Sayılı Kanun Hükmünde Kararnameye Göre Verilecek Olan Doğum Yardımının Maliyeti

Yıl	Yararlanacak Çocuk Sayısı	Toplam Maliyet (Milyon TL)
2015	1.206.000	522,13
2023	1.168.000	505,68
2050	926.000	400,91
2075	850.000	368,00

Kaynak: Yazarın kendi hesaplamaları

Tablo 7’de görüldüğü gibi yapılan düzenlemenin 2015 yılı için maliyeti yarım milyar liranın üzerindedir. Daha sonraki yıllarda çocuk sayısındaki azalmaya bağlı olarak maliyette de bir azalış görülmektedir.

Türkiye’de aile çocuklara yapılan yardımlara baktığımızda aslında dağınık bir biçimde çocuğu teşvik etmek ve sağlıklı nesiller yetiştirmek için bazı yardımlar yapıldığını görüyoruz. Örneğin bir devlet memuru için AGİ ve aile yardımındaki çocuk parası göz önünde bulundurulduğunda aslında her ay çocuk için yaklaşık 33 TL bir yardım yapılmaktadır. Eğer hizmet akdi ile çalışan bir sigortalıyı düşünecek olursak onun içinde bir çocuk için AGİ vasıtasıyla devlet 13 TL aylık olarak yardım

yapmaktadır. Ayrıca yeni düzenleme ile artık her doğum için yine devlet tarafından nakdi bir yardım yapılacaktır.

Görüldüğü gibi Türkiye’de resmi olarak uygulanan bir aile sigortası olmamasına rağmen aile yardımı niteliğinde olan pek çok yardım bulunmaktadır. Bu yardımların hedef kitlesi genel olarak gelir seviyesi düşük olan vatandaşlardır. Bununla birlikte çalışanlar sigortalılar için uygulanan aile yardımları da bulunmaktadır. Farklı kurumlar tarafından sağlanan ve aile yardımı niteliğinde olan ödemelerin bu çalışma ile tek bir çatı altında toplanması amaçlanmıştır. Çalışmanın bundan sonraki bölümünde Türkiye için bir aile sigortası modeli önerilmiş ve uygulanabilirliği tartışılmıştır.

3. TÜRKİYE İÇİN AİLE SİGORTASI MODELİ ÖNERİSİ

Çalışmanın bu bölümünde ülke incelemeleri göz önünde bulundurularak uygulanabilecek bir aile sigortası modeli önerilmektedir. Geliştirilen model çeşitli aile yardımlarını içermektedir. Yapılacak yardımlarda çocuğun anne veya babasının sigortalılık ve gelir durumu önem arz etmemekte tüm ailelere çocuk başına yardım yapılması öngörülmektedir. Önerilen modelin finansmanının prim ve devlet katkısı ile yapılması düşünülmektedir. Devletin sisteme yapacağı katkı, tek ebeveynli, engelli, anne ve babası olmayan çocuklara yapılacak olan yardımlardan hesaplanırken diğer çocukların maliyeti için ise sigorta primleri ile finansmanın sağlanması öngörülmektedir. Önerilen model doğrultusunda 3 alternatif geliştirilmiş ve aşağıda bu modeller açıklanmıştır.

- Birinci alternatif yardım modeli: Tüm çocuklu ailelere belirli koşullar altında çocuk başına yardım yapılması
- İkinci alternatif yardım modeli: Bazı yardımların tüm çocuklu ailelere, bazı yardımların ise 18 yaşından küçük en az 2 çocuğu olan ailelere yapılması
- Üçüncü alternatif yardım modeli: Temel yardımlar dışında diğer tüm yardımların sadece 18 yaşından küçük en az 2 çocuğu olan ailelere yapılması

Geliştirilen modelin gider kısmına bakacak olursak; ilk olarak aile sigortası modeli sonucunda verilecek yardımlardan kimlerin faydalanacağı tespit edilmekte, daha sonrasında ise bu yararlanıcıların hangi tutarda yardım alacakları belirlenmekte ve elde edilen toplam yardım miktarı modelin gider kısmını oluşturmaktadır. Modelin gelir kısmında ise ilk olarak cinsiyet bazında her yıl için 18-64 yaş aralığındaki

sigortalı sayısı tespit edilmiştir. Daha sonrasında bir sigortalının aylık ortalama prime esas kazancı asgari ücret cinsinden tespit edilmiştir. Bunun yanından sigortalının aylık ortalama prim ödeme gün sayısı bulunmuş ve tüm sigortalılar kullanılarak her yıl için toplam prime esas kazanç tespit edilmiştir. Bulunan bu tutar ve giderler belirli teknik faiz oranları ile günümüze çekilmiş ve alınması gereken prim oranı bulunmuştur. Önerilen modeller için yapılması öngörülen yardımlar ve koşulları Tablo 8’de verilmiştir.

Tablo 8: Aile Sigortası Kapsamında Yapılacak Yardımlar ve Koşulları

Yardım Türü	Alternatif-1	Alternatif-2	Alternatif-3
	Koşul	Koşul	Koşul
Doğum ve evlat edinme yardımı	Herhangi bir koşul aranmaksızın her aileye	Herhangi bir koşul aranmaksızın her aileye	Herhangi bir koşul aranmaksızın her aileye
Aile yardımı-1	Herhangi bir koşul aranmaksızın çocuk başına her aileye	Herhangi bir koşul aranmaksızın çocuk başına her aileye	18 yaşından küçük en az 2 çocuğu olan her aileye
Kreş ve bakıcı yardımı	Anne ve babası çalışan veya tek ebeveynli çocuklar için her aileye	Anne ve babası çalışan veya tek ebeveynli çocuklar için her aileye	Anne ve babası çalışan veya tek ebeveynli çocuklar için her aileye
Aile yardımı-2	Herhangi bir koşul aranmaksızın çocuk başına her aileye	Herhangi bir koşul aranmaksızın çocuk başına her aileye	18 yaşından küçük en az 2 çocuğu olan her aileye
Eğitim Yardımı	Eğitime katılan ve en az %80 okula devam eden çocuk başına her aileye	18 yaşından küçük en az 2 çocuğu olan her aileye	18 yaşından küçük en az 2 çocuğu olan her aileye

Tablo 8’de görüldüğü gibi doğum ve evlat edinme yardımı, aile yardımı-1 ve aile yardımı-2 uygulamaları için herhangi bir şart aranmamakta ve her çocuk için aileye yardım yapılması öngörülmektedir. Kreş ve bakıcı yardımı için ise çocuğun anne ve babasının çalışıyor olması veya eğer çocuk tek ebeveynli ise ve anne veya babası çalışıyorsa koşulu bulunmaktadır. Bu koşulu sağlayan çocuklar için çocuk başına her aileye kreş ve bakıcı yardımı yapılması öngörülmektedir. Aile sigortası kapsamında verilecek olan eğitim yardımı için koşul ise çocuğun eğitime katılması ve en az %80 oranında okula devam etmesidir. Alternatifaif-2 ve alternatif-3 modellerinde ise bazı yardımların yapılması için ailede 18 yaşından küçük en az 2 çocuk olması gerekmektedir. Modelde yararlanacakların sayıları, yardım miktarları, gelirlerin, giderlerin hesaplanmasında bazı varsayımlar yapılmaktadır. Bu varsayımlar yapılırken Türkiye için ileri tarihli belirlenmiş hedefler doğrultusunda

bu hedeflerle tutarlı varsayımlar yapılmaya dikkat edilmiştir. Yapılan varsayımlar şu şekilde sıralanabilir;

- Modelde tekil yaş ve cinsiyet bazında TÜİK tarafından yapılmış olan temel senaryoya göre 2013-2075 arası nüfus projeksiyonu kullanılmaktadır [19].
- Çalışmada hem gelirler hem de giderler için herhangi bir enflasyon oranı kullanılmamakta, bugünün değerleri olarak sabit kaldığı varsayılmaktadır.
- Modelde kullanılan okullaşma oranlarının her yıl artacağı, ilk ve ortaöğretimde 2023’de %100 olacağı, lise öğreniminde ise 2023 yılında %80, 2050 yılında %90 olacağı ve bu yıldan itibaren de sabit kalacağı varsayılmıştır.
- Modelde anne veya babası çalışmayan çocukların oranının her yıl kadın sigortalı ve erkek sigortalı sayısının artışının yarısı oranında azalacağı varsayılmıştır.
- Sigortalı sayısının tespit edilmesinde kullanılan kurumsal olmayan çalışabilir nüfusun toplam nüfus içerisindeki oranı, 2015 için geçmiş yıllardaki oranlar kullanılarak her yaş gurubu için tespit edilmiş ve bu oranların sabit kalacağı varsayılmıştır.
- Sigortalı sayısının tespit edilmesinde 18-64 yaş aralığındaki kurumsal olmayan çalışabilir nüfus kullanılmıştır. Sigortalılığa başlama yaşı olarak 18, emekli olma yaşı olarak da 65 alınmıştır. Bu nedenle sigortalı sayısı 18-64 yaş aralığı için tespit edilmiştir.
- Sigortalı sayısının tespit edilmesinde kullanılan istihdam oranının 2023 yılında Ulusal İstihdam Stratejisi çerçevesinde erkeklerde ortalama %70, kadınlarda %34 olacağı, 2050 yılında ise AB ve OECD üye ülkelerin ortalamasına yakınsayacağı ve erkeklerde %71,5, kadınlarda %57,7 olacağı, 2075 yılında ise erkeklerde ortalama %72,2, kadınlarda ise %60 olacağı ve bu yıllar arasındaki azalışların üstel olacağı varsayılmıştır.
- Sigortalı sayısının tespit edilmesinde kullanılan kayıtdışılık oranı 2023 yılında Ulusal İstihdam Stratejisi çerçevesinde erkeklerde ortalama %23, kadınlarda %36 olacağı, 2050 yılında ise erkeklerde %19,6, kadınlarda %27 olacağı, 2075 yılında ise erkeklerde ortalama %17,6, kadınlarda ise %21 olacağı ve bu yıllar arasındaki artışların üstel olacağı varsayılmıştır.

- Modelde kullanılan engelli ve tek ebeveynli çocuk sayıları TÜİK'ten elde edilmiş ve sabit kalacağı varsayılmıştır.
- Sigortalı başına bulunmuş olan ortalama prime esas kazancın sabit kalacağı varsayılmıştır.

Bu varsayımlar yapılarak modelin gelir ve giderleri belirlenmiştir.

3.1 Aile Sigortası Modeli Gelir Kaleminin Belirlenmesi

Aile sigortası modeli primli bir sistem olarak düşünülmüştür. Çalışmada prim oranının belirlenmesinde toplam prime esas kazanç kullanılmıştır. Sistemin geliri iki kısımdan oluşmaktadır. Birincisi, sigortalı/işverenden prim alınması, ikincisi ise belirli koşullar altında devletin sisteme katkı yapmasıdır.

3.1.1 Sigortalı Kişi Sayılarının Belirlenmesi

Geliştirilen modelin gelir kısmının ilk ayağını oluşturan prim gelirlerinin hesaplanması için öncelikle her yıl için sigortalı sayısı belirlenmiştir. Sigortalı sayıları tahmin edilmeden önce TÜİK tarafından yapılan nüfus projeksiyonu kullanılarak buradan kurumsal olmayan nüfus tahmin edilmiştir. Kurumsal olmayan nüfusun tahmini aşağıdaki denklemde gösterilmiştir.

$$K_{it}^e = N_{it}^e \times KN_{it}^e ; \quad i = 15, 16, \dots, 64 \quad t = 2015, 2016, \dots, 2075 \quad (1)$$

$$K_{it}^k = N_{it}^k \times KN_{it}^k ; \quad i = 15, 16, \dots, 64 \quad t = 2015, 2016, \dots, 2075 \quad (2)$$

Yukarıdaki denklem (1) ve (2) de N_{it}^e t yılında i yaşındaki erkek nüfusu, N_{it}^k t yılında i yaşındaki kadın nüfusu, KN_{it}^e t yılında i yaşındaki kurumsal olmayan erkek nüfus oranını, KN_{it}^k t yılında i yaşındaki kurumsal olmayan kadın nüfus oranını, K_{it}^e t yılında i yaşındaki kurumsal olmayan erkek nüfusu, K_{it}^k t yılında i yaşındaki kurumsal olmayan kadın nüfusu göstermektedir.

Kurumsal olmayan nüfusun toplam nüfus içerisindeki payının bulunmasında geçmiş yıllardan elde edilen oranlar kullanılmıştır. Bu oranlar yardımıyla 2015 yılı için her yaş gurubuna ait bir kurumsal olmayan nüfus oranı bulunmuştur. Bu oran kullanılarak 18 yaş ve üzeri cinsiyet ve yaş bazında çalışabilir kurumsal olmayan nüfus hesaplanmıştır. Kurumsal olmayan nüfustan sigortalı sayılarının tahmin edilmesi için istihdam oranları ve kayıtdışı oranları kullanılmıştır.

İstihdam oranlarının ileriki yıllarda değişimi tahmin edilirken öncelikli olarak Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı tarafından yayınlanan Ulusal İstihdam Stratejisi (2014-2023) Belgesi kullanılmıştır. Yayınlanan bu Belge'ye göre 2023 yılında hedeflenen ortalama istihdam oranının %55 düzeyidir [26]. Hedeflenen istihdam düzeyine ulaşabilmek için kadın istihdam oranının artırılması gerektiği açıktır. Erkek istihdam oranı ise gerek OECD gerekse AB ülkeleri ortalamasına çok yakındır. Bu nedenle erkek istihdam oranlarında çok büyük bir değişiklik olmayacağı varsayılmıştır. Ortalama istihdam 2023 yılında %55 düzeyinde olabilmesi için 2014 yılına göre erkek istihdam oranında çok az bir artış (%5), kadın istihdam oranında ise %20'lik bir artış olacağı varsayılmıştır. Yapılan aile yardımları ve kadınlarının işgücüne dahil olmasına yönelik teşviklerin istihdam oranlarında bir artışa neden olacağı varsayılmış ve 2050 yılında kadın ve erkek istihdamı AB ve OECD ortalamasına yakınsayacak şekilde 2023 yılına göre artacağı varsayılmıştır. 2050 yılında kadın istihdam oranı ortalama %57,7 erkek istihdam oranı ise ortalama %72 düzeyinde gerçekleşmektedir. 2050 yılında istihdam oranlarının önemli düzeylere ulaştığı ve bu oranların üzerinde çok fazla bir artış olmayacağı varsayımı ile 2075 yılında 2050'ye göre erkek istihdamında %1'lik bir artış, kadın istihdamında ise %5'lik bir artış olacağı varsayılmıştır. 2015-2023-2050 ve 2075 yılları arasında kalan yıllar için değerler belirlenmesinde aşağıdaki iterasyon formülü kullanılmıştır;

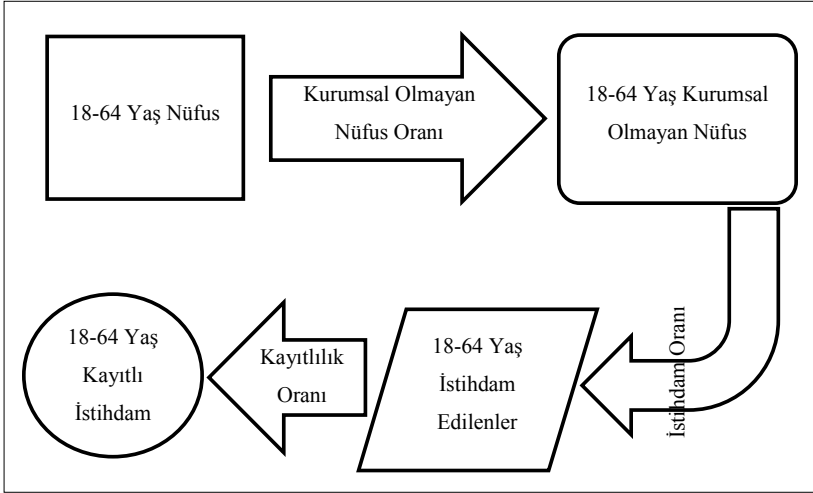
$$I_{i,t+1} = \left(\frac{I_{i,t}}{I_{i,t}}\right)^{\frac{1}{z-t}} \times I_{i,t} \begin{cases} z = 2023 & \text{iken } t = 2015, 2016, \dots, 2021 \\ z = 2050 & \text{iken } t = 2024, 2025, \dots, 2048 \\ z = 2075 & \text{iken } t = 2051, 2052, \dots, 2073 \end{cases} \quad (3)$$

Denklem (3) kullanılarak belirli hedefler doğrultusunda her yaş ve cinsiyete göre istihdam oranları tahmini yapılmıştır. Burada I_{it} t yılında i yaşındaki istihdam oranını göstermektedir. Bu yöntem kadın ve erkek istihdam oranı için ayrı ayrı uygulanmıştır. Aynı yöntem kullanılarak kayıtdışılık oranları da yaş ve cinsiyet bazında 2075 yılına kadar tahmin edilmiştir.

Kayıtdışılık oranlarında son 10 yılda önemli bir düşüş görülmüştür. Bu düşüşle beraber alınan önlemler ve teşviklerle birlikte Ulusal İstihdam Stratejisi'nde belirlenen 2023 yılı ortalama kayıtdışılık oranına ulaşılacağı varsayılmıştır. Gelişen teknoloji ve denetim mekanizmalarının devreye girmesi, özellikle kadın işgücünde eğitim seviyesinin yükselmesi ile birlikte artık kayıtdışı çalışmanın azalacağı öngörülse de yapılan projeksiyonun son yılı olan 2075 yılında da sıfır olamayacağı düşünülmektedir.

Belirli hedefler kullanılarak elde edilen istihdam ve kayıtdışılık oranları kullanılarak her yıla ilişkin kadın ve erkek sigortalı sayıları tespit edilmiştir. Sigortalı sayısının tespit edilme yöntemi Şekil 2’de gösterilmiştir.

Şekil 2: Sigortalı Sayısının Tespit Edilmesine İlişkin Model

Sigortalı sayılarının tespit edilmesinde kullanılan denklemler aşağıda gösterilmiştir.

$$S_{it}^e = K_{it}^e \times I_{it}^e \times (1 - KD_{it}^e) \quad (4)$$

$$S_{it}^k = K_{it}^k \times I_{it}^k \times (1 - KD_{it}^k) \quad (5)$$

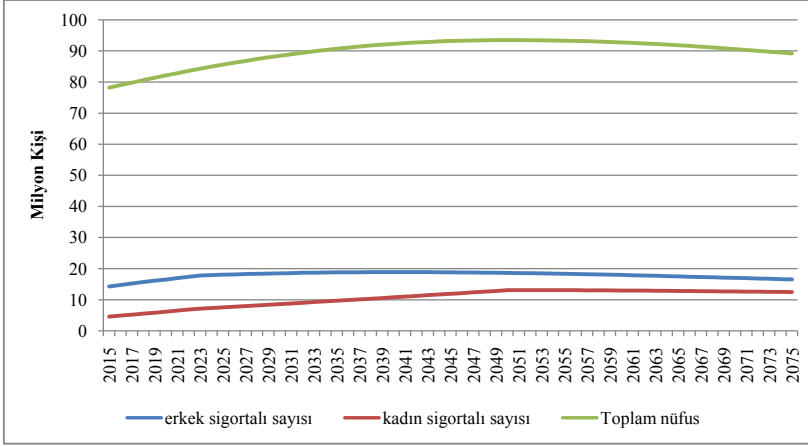
$$TS_{it} = S_{it}^e + S_{it}^k \quad (6)$$

Burada I_{it}^e t yılında i yaşındaki erkek istihdam oranını, I_{it}^k t yılında i yaşındaki kadın istihdam oranını, KD_{it}^e t yılında i yaşındaki erkek kayıtdışılık oranını, KD_{it}^k t yılında i yaşındaki kadın kayıtdışılık oranını, S_{it}^e t yılında i yaşındaki erkek sigortalı sayısını, S_{it}^k t yılında i yaşındaki kadın sigortalı sayısını TS_{it} ’de t yılında i yaşındaki toplam sigortalı sayısını göstermektedir.

2050 yılına kadar olan süreçte nüfusta bir artış söz konusudur ancak yaşlı nüfusun giderek artmasından sonra sigortalı sayısında bir azalma görülmektedir. Özellikle erkek sigortalı sayısı kadın sigortalı sayısına göre daha fazla düşmektedir. Burada kadınların işgücüne katılımının artması erkeklere göre daha geç olduğundan ve eskiye nazaran daha fazla istihdamda yer almaları etkili olmaktadır. Toplam

nüfustaki değişimle birlikte erkek ve kadın sigortalı sayılarının 2015-2075 yılları arasında değişimi Şekil 3’de verilmiştir

Şekil 3: Sigortalı Sayısı ve Toplam Nüfus (2015-2075)

Şekil 3’de görüldüğü gibi Türkiye’nin nüfusu 2050 yılına kadar artmakta fakat daha sonra doğurganlık hızındaki düşüşle birlikte nüfus da azalmaktadır. Sigortalı sayılarında da nüfusun seyrine benzer bir durum görülmektedir. Yapılan varsayımlar gereği kadın sigortalı sayısındaki artış erkek sigortalı sayısındaki artıştan fazladır. Ancak özellikle 2050 yılından itibaren kadın sigortalı sayısında çok fazla bir artış öngörülmediğinden 2050-2075 yılları arasında kadın ve erkek sigortalı sayısı arasındaki fark da çok büyük bir azalış olmamaktadır.

3.1.2 Sigortalı Prime Esas Kazançlarının Belirlenmesi

Önerilen modelde sistemin finansmanının bir bölümü sigorta primleri ile yapılacağı varsayılmaktadır. Gelirlerin tespit edilmesinde sigortalının prime esas kazancı ve aylık çalışma süresi belirleyici etkenlerdir. Gelirlerin hesaplanmasın toplam prime esas kazançtan faydalanılmıştır. Sosyal Güvenlik Kurumu (SGK) veri tabanından tüm sigortalıların prime esas kazançları tespit edilerek sigortalı başına asgari ücretin oranı şeklinde bir ortalama prime esas kazanç bulunmuştur. Yapılan hesaplamalar sonucunda ortalama prime esas kazanç bir sigortalı için asgari ücretin 1,52 katı olarak bulunmuştur. Bu oran kullanılarak her yıl için toplam prime esas kazanç tespit edilmiştir. Sigortalıların ay içinde ortalama çalışma süresi ise yine SGK veri tabanından tüm sigortalılar için ortalama 28 gün olarak tespit edilmiş ve bu gün sayısı üzerinden hesaplamalar yapılmıştır. Yıllara göre toplam prime esas kazancın bulunmasında kullanılan denklem aşağıda verilmiştir.

$$TPEK_t = \sum_{i=2015}^{2075} \sum_{j=18}^{64} (TS_{it} \times PEK_{it}) \quad (7)$$

Denklem (7) de $TPEK_t$: t yılına ait toplam prime esas kazancı, PEK_{it} , t yılında i yaşında olan sigortalıya ait prime esas kazancı göstermektedir. PEK_{it} 'de herhangi bir artış uygulanmamıştır. Bu değer tüm yıllar sabit kalmaktadır. Bu yöntem kullanılarak her yıl elde edilen toplam prime esas kazanç tespit edilmiştir. Bulunan bu kazançların bugünkü değerleri belirli bir teknik faiz oranı kullanılarak tespit edilmiştir.

3.2 Aile Sigortası Modelinin Giderlerinin Belirlenmesi

Önerilen model çerçevesinde 0-17 yaş aralığındaki her çocuk için çocuk başına bazı yardımların yapılması öngörülmüştür. Aile sigortası kapsamında yapılacak bu yardımlar modelin gider kısmını oluşturmaktadır. Yapılacak bu yardımların giderlerinin bir kısmı primlerden finanse edilirken bir kısmı ise devlet katkısından finanse edileceği varsayılmaktadır. Bu kapsamda doğum yardımının tamamının devlet tarafından finanse edileceği, diğer yardım türlerinde ise ebeveynleri çalışmayan çocukların, tek ebeveynli çocukların ve engelli çocukların maliyetlerinin devlet tarafından karşılanacağı öngörülmektedir.

3.2.1 Aile Sigortası Modeli Çerçevesinde Yapılacak Yardımlar²

3.2.1.1 Doğum ve evlat edinme yardımı

Doğum ve evlat edinme yardımı nüfus projeksiyonundan elde edilmiş olan 0 (sıfır) yaşındaki kız ve erkek çocuklara ve her yıl evlat edinilen çocuklar için belirli tutarda aileye yardım yapılmasını içermektedir. Modelde doğum ve evlat edinme yardımının finansmanının tamamının devlet tarafından yapılacağı öngörülmüştür. Yapılacak yardımın hesaplanmasına ilişkin denklem aşağıda verilmiştir.

$$DY_t = (N_{0t}^e + N_{0t}^k + E_t) \times DYM_t \quad t=2015, 2016, \dots, 2075 \quad (8)$$

Burada DY_t t yılında yapılan toplam doğum yardımı miktarını, N_{0t}^e , t yılında 0 yaşındaki erkek çocuk sayısını, N_{0t}^k , t yılında 0 yaşındaki kız çocuk sayısını, E_t , t yılında evlat edinilen çocuk sayısını, DYM_t , t yılındaki çocuk başına doğum yardımı miktarını göstermektedir. Yapılan projeksiyon sonucunda bazı yıllar için elde edilmiş olan toplam doğum ve evlat edinme yardımı miktarı ve yararlanan çocuk sayısı Tablo 9'da verilmiştir. Tüm alternatif modellerde bu yardım herhangi bir koşul olmadan yapıldığı için tek bir tabloda verilmiştir.

2 Modelde tüm yardımlar brüt asgari ücret üzerinden belirlenmiştir. Modelde primli bir sistem öngörüldüğünden ve Türk Sosyal Güvenlik Sisteminde prime esas kazancın alt ve üst sınırının brüt asgari ücret üzerinden belirlendiğinden dolayı yapılacak yardımların da primin kesildiği ücretle ilişkili olması amaçlanmıştır.

Tablo 9: Yıllara Göre Toplam Doğum ve Evlat Edinme Yardımı Miktarı ve Yararlanan Çocuk Sayısı

Toplam Yardım Miktarı (Milyon TL)					
Yıl	Yararlanan Çocuk Sayısı	Çocuk Başına Brüt Asgari Ücretin Yarısı (618,75 TL)	Çocuk Başına Brüt Asgari Ücretin 2/3'ü (825 TL)	Çocuk Başına Brüt Asgari Ücretin ¾'ü (928 TL)	Çocuk Başına Brüt Asgari Ücret (1237,5 TL)
2015	1.206.765	746	995	1.119	1.492
2023	1.168.756	722	1.927	2.168	2.891
2035	1.067.756	660	1.761	1.981	2.641
2050	926.756	573	1.528	1.719	2.292
2060	902.756	558	1.488	1.675	2.233
2075	850.756	526	1.403	1.578	2.104

Tablo 9'da görüldüğü yapılacak yardım tutarları asgari ücret cinsinden hesaplanmıştır. Doğan çocuk sayısında belirli bir dönemden sonra azalma olmaktadır. Buna bağlı olarak da yapılacak toplam yardım miktarı azalmaktadır. Bu yardım türünde yaşı 18'in altında olan çocukların evlat edinilmesi halinde de evlat edinen aileye doğum yardımı tutarında bir yardım yapılmaktadır. Evlat edinilen çocuk sayısı Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı 2014 yılı faaliyet raporundan elde edilmiş ve her yıl aynı sayıda kişinin evlat edinileceği varsayılmıştır. Bu yardım ile birlikte ailelere az da olsa evlat edinme teşviki verilmesi de hedeflenmiştir³.

3.2.1.2 Aile yardımı-1

Aile yardımı-1, 0 yaşında olan (0-12 ay) çocuklara doğumdan itibaren 1 yıl süre ile düzenli olarak yardım yapılmasını içermektedir. Eğer yardım yapılacak çocuk engelli veya tek ebeveynli ise yardım miktarı %50 artırılmaktadır. Yapılacak yardımın hesaplanmasına ilişkin denklem aşağıda verilmiştir.

$$AY1_t = [(N_{0t}^e + N_{0t}^k) \times AY1M_t + (ENG_{0t} + TEK_{0t}) \times 1,5AY1M_t] \times 12 \quad (9)$$

Burada $AY1_t$, t yılında yapılan toplam aile yardımı-1 miktarını, $ENG_{0,t}$, t yılında 0 yaşındaki engelli çocuk sayısını, $TEK_{0,t}$, t yılında 0 yaşındaki tek ebeveynli çocuk sayısını, $AY1M_t$, t yılındaki her bir çocuğa yapılacak aylık aile yardımı-1 miktarını göstermektedir.

3 İlgili rapora göre 2003-2014 yılları arasında ortalama evlat edindirilen çocuk sayısı 600 civarındadır.

Eğer çocuk engelli ise veya tek ebeveynli ise yapılacak yardım miktarı %50 artırımlı olarak uygulanmaktadır. Yapılan projeksiyon sonucunda bazı yıllar için elde edilmiş olan toplam aile yardımı-1 miktarı ve yararlanan çocuk sayısı Tablo 10'da verilmiştir. Bu tablodaki değerler çocuk başına aylık asgari ücretin 1/10'u kadar (2015 yılı için 123,7 TL) yardım yapılacağı varsayımı altında hesaplanmıştır.

Tablo 10: Yıllara Göre Toplam Aile Yardımı-1 Miktarı ve Yararlanan Çocuk Sayısı

Yıl	Alternatif-1 ve 2 Modeli		Alternatif-3 Modeli	
	Yararlanan Çocuk Sayısı	Toplam Yardım Miktarı (Milyon TL)	Yararlanan Çocuk Sayısı	Toplam Yardım Miktarı (Milyon TL)
2015	1.206.000	1.794	870.192	1.295
2023	1.168.000	1.738	842.773	1.254
2035	1.067.000	1.588	769.897	1.145
2050	926.000	1.378	668.158	994
2060	902.000	1.342	650.840	968
2075	850.000	1.265	613.320	912

Tablo 10'da yer alan çocuk başına yardım miktarlarında yıllara göre herhangi bir artış olmamış bugünkü fiyatlarla toplam yardım miktarları bulunmuştur. Çocuk sayısının ilerleyen yıllarda azalmasına bağlı olarak toplam yardım miktarında da bir azalış söz konusudur.

3.2.1.3 Kreş ve bakıcı yardımı

Kreş yardımı belirli koşullar altında sağlanan bir yardım türüdür. Bu yardım hem annesi hem de babası bir sosyal güvenlik kurumuna kayıtlı olarak çalışan 1-4 yaş arası çocukların kreşe gitmeleri halinde aileye kreş yardımı yapılmasını içermektedir. Eğer çocuklar tek ebeveynli ise ve annesi veya babası çalışıyorsa yine kreş yardımından faydalanabilmektedir. Kreş yardımından faydalanacak çocuk sayısının tespit edilmesi için TÜİK tarafından yapılan hanehalkı işgücü anketinin mikro veri seti kullanılmıştır. Bu veri setinden yararlanılarak ilk etapta hem annesi hem de babası kayıtlı olarak istihdam da olan veya tek ebeveynli olup anne veya babası çalışan çocuklar yaşlarına göre bulunmuştur. Tüm çocuklar içerisinde kreş ve

bakıcı yardımı kapsamındaki çocukların oranı cinsiyet ve yaş bazında tespit edilmiştir. Tespit edilen bu oran ilgili yaştaki ve cinsiyetteki toplam nüfusa uygulanmış ve kreş yardımı yapılacak çocuk sayısı bulunmuştur. Kreşe gidecek çocuk sayısının tespit edilmesinde kullanılan oranın her yıl kadın sigortalının artış yüzdesinin yarısı kadar artacağı varsayılmıştır. Aşağıdaki tabloda hanehalkı işgücü anketi mikro verisinden elde edilen hem annesi hem de babası çalışan veya tek ebeveynli olup anne veya babası çalışan çocukların araştırma kapsamındaki tüm çocuklara oranı verilmiştir.

Tablo 11: Yaşlara Göre Kreş Yardımı Alacak Çocukların Oranı (2015-2075)

Yıl/Yaş	1	2	3	4
2015	0,09521	0,10359	0,09874	0,10602
2023	0,11966	0,13029	0,12366	0,13280
2050	0,16197	0,17648	0,16676	0,17913
2075	0,15820	0,17236	0,16292	0,17499

Kaynak: TÜİK, Hanehalkı İşgücü Anketi Mikro Veri Seti, 2013

Tablo 11'e bakıldığında genel olarak 1-4 yaş arası çocukların %10'unun hem annesi hem de babasının bir sosyal güvenlik kurumuna kayıtlı olarak çalıştığı veya tek ebeveynli olan çocuklarında anne veya babasının kayıtlı olarak çalıştığını görmekteyiz. Yaş olarak baktığımızda 4 yaşında olan çocukların anne ve babasının çalışma oranı diğer yaş gruplarındaki çocuklara göre daha yüksek gerçekleşmektedir. Kreş yardımı aileye 12 ay boyunca ödeneceği varsayılmıştır. Yapılacak yardımın hesaplanmasına ilişkin denklem aşağıda verilmiştir.

$$KY_t = (N_{it}^e + N_{it}^k) \times KO_{it} \times KYM_t \times 12 \quad i=1, 2, 3, 4, \quad t=2015, \dots, 2075 \quad (10)$$

Burada KY_t , t yılındaki toplam kreş yardımı miktarını, KO_{it} , t yılında i yaşında kreşe yardımı alacak çocukların, toplam i yaşındaki nüfus içindeki oranını, KYM_t , t yılındaki çocuk başına verilen aylık kreş yardımının miktarını göstermektedir. Tablo 12'de bazı yıllar için hesaplanan toplam kreş yardımı miktarları ve yararlanacak çocuk sayısı verilmiştir. Kreş yardımı da tüm alternatif modellerde aynı koşullarda verildiğinden tek bir tabloda verilmiştir.

Tablo 12: Yıllara Göre Toplam Kreş Yardımı Miktarı ve Yararlanan Çocuk Sayısı

Yıl	Yararlanan Çocuk Sayısı	Toplam Yardım Miktarı (Milyon TL)		
		Çocuk Başına Brüt Asgari Ücretin 2/5'i (495 TL)	Çocuk Başına Brüt Asgari Ücretin 1/2'si (618,5 TL)	Çocuk Başına Brüt Asgari Ücretin 5/8'i (773TL)
2015	488.872	2.902	3.628	4.535
2023	590.935	3.508	4.385	5.482
2035	637.263	3.783	4.729	5.912
2050	643.120	3.818	4.773	5.966
2060	615.075	3.652	4.565	5.706
2075	569.775	3.383	4.228	5.286

Tablo 12’de görüldüğü gibi 2050’ye kadar yararlanan çocuk sayısı giderek artmaktadır. Bu tarihe kadar kadın sigortalı sayısında artış olacağı ve bu nedenle de daha fazla çocuğun kreş yardımı alacağı düşünülmektedir. Ancak 2050’den sonra nüfustaki bir azalma nedeniyle kadın sigortalı sayısı ve çocuk sayısında da bir düşüş söz konusudur. Bu yardım tek ebeveynli olup annesi veya babası çalışan çocuklarda kreş yardımı finansmanının tamamen devlet tarafından karşılanacağı öngörülmüştür.

Kreş yardımının yapılmasına çocuk 1 yaşında iken başlanacağı öngörülmektedir. Bu yardımın erken yaşlarda verilmesinin ana sebeplerinden birisi kadınların istihdamdan çok fazla kopmadan tekrar işgücüne katılmalarını sağlamaktadır. Çocuğun bakımı için kreş veya bakıcı yardımı sağlayarak daha erken işgücüne dönmelerini sağlanacağı düşünülmektedir. Bunun yanında kreş yardımının yapılmasında istismarı önlemeye yönelik olarak bir uygulama örneğine çalışmanın sonuç ve öneriler kısmında değinilecektir.

3.2.1.4 Aile yardımı-2

1-4 yaşlarındaki çocuklara kreş yardımının verilmesinde koşul olarak kreşe gidecek çocuğun hem annesi hem de babasının çalışıyor olması veya eğer çocuk tek ebeveynli ise ebeveyninin çalışıyor olması gerekiyordu. Aile yardımı-2, kreş yardımından faydalanamayan çocuklar için kreş yardımı yerine daha düşük miktarda düzenli olarak yardım yapılmasını içermektedir. Yapılacak yardımın hesaplanmasına ilişkin denklem aşağıda verilmiştir.

$$AY2_t = [(N_{it}^e + N_{it}^k) - KYY_{it}] \times AY2M_t \times 12 \quad i=1, 2, 3, 4 \quad t=2015, \dots, 2075 \quad (11)$$

Denklem (11)'de $AY2_t$, t yılında kreş yardımından yararlanamayan çocuklara yapılan toplam aile yardımı-2 yardım miktarını, KYY_{it} , t yılında i yaşındaki kreş yardımından faydalanan çocuk sayısını, $AY2M_t$, t yılında kreşe gitmeyen her bir çocuğa yapılacak olan aylık yardım miktarını göstermektedir.

Kreş yardımından faydalanamayan aileler aile yardımı-1'in devamı olarak 4 üncü yaşın sonuna kadar çocuk başına yardım yapılması öngörülmektedir. Bunun için aynı yaş gurubu ve cinsiyet bazında kreş yardımı alan çocuklar hariç tutulmuş ve geriye kalan çocuklara aile yardımı-2 adı altında yardım yapılması öngörülmüştür. Bu yardım ile doğumdan itibaren aileye yapılan destek ödemelerine devam edilmesi ve çocuğun yoksulluk riski ile karşılaşmaması amaçlanmaktadır. Yapılan projeksiyon sonucunda bazı yıllar için elde edilmiş olan toplam aile yardımı-2 miktarı ve yararlanan çocuk sayısı Tablo 13'e verilmiştir. Bu tablodaki değerler çocuk başına asgari ücretin 1/10'u kadar (2015 yılı için 123,7 TL) yardım yapılacağı varsayımı altında hesaplanmıştır.

Tablo 13: Yıllara Göre Toplam Aile Yardımı-2 Yardım Miktarı ve Yararlanan Çocuk Sayısı

Yıl	Alternatif-1 Modeli		Alternatif Model-2 ve 3	
	Yararlanan Çocuk Sayısı	Yapılan Toplam Yardım Miktarı (Milyon TL)	Yararlanan Çocuk Sayısı	Yapılan Toplam Yardım Miktarı (Milyon TL)
2015	14.909.221	9.938	12.123.545	8.021
2023	14.810.400	9.903	12.031.467	7.983
2035	14.140.096	9.468	11.475.408	7.624
2050	12.782.100	8.598	10.334.498	6.895
2060	11.724.600	7.882	9.484.598	6.324
2075	11.099.700	7.453	8.989.258	5.987

Tablo 13'e baktığımızda yararlanan çocuk sayısında bir düşüş olduğu görülmektedir. Bunun nedeni kreş yardımı alacak çocuk sayısındaki artıştır. Bu

yardım türünde de eğer çocuk engelli veya tek ebeveynli ise yardım miktarı %50 artırımlı olarak verilmekte ve bu çocuklara yapılan yardımlar ile annesi ve babası çalışmayan çocuklara yapılan yardımların devlet tarafından finanse edileceği varsayılmaktadır. Diğer çocuklar için yapılan yardımlar ise sigortalı/işverenden alınacak primlerden finanse edileceği öngörülmektedir.

3.2.1.5 Eğitim yardımı

Bu yardım uygulaması 5-17 yaş arasındaki tüm çocuklara yardım yapılmasını öngörülmektedir. Yardımın her yılın Eylül ayı başında toplu olarak bir sefere mahsus verilmesi öngörülmektedir. Bu yardım için çocuğun okul öncesi eğitim alması zorunlu değildir ancak bu yaş gurubunda kreş yardımı olmadığından ailelerin çocukları okul öncesi eğitime göndererek hem çocuğun gelişimine katkıda bulunacağı hem de bakım masrafından kurtulacağı varsayılmıştır. Çocuklara verilecek yardım ile hem aile bütçesine bir katkı sağlanması hem de çocukların eğitimden ayrılmamalarının sağlanması amaçlanmaktadır. Okul öncesi haricinde diğer eğitim seviyelerinde bu yardımdan faydalanmak için %80 devam zorunluluğu olduğu için çocukların okula devam etmelerinde de bir artış olacağı öngörülmektedir.

Yapılacak yardımdan yararlanacak çocuk sayısının belirlenmesinde ilk olarak Milli Eğitim Bakanlığı tarafından yayınlanan okullaşma oranları kullanılarak her yaş gurubunda ve cinsiyet bazında okula gidecek çocuk sayısı bulunmuştur. Okullaşma oranı sadece okul öncesi eğitimde kullanılmamış 5 yaşındaki tüm çocukların okul öncesi eğitim alacağı varsayılmıştır. İlkokul, ortaokul ve lisede okula gidecek öğrenci sayısının hesaplanmasında kullanılan denklemler aşağıda verilmiştir.

$$\dot{O}S_t = \sum_{i=2015}^{2075} (N_{5t}^e + N_{5t}^k) + \sum_{i=6}^{17} \sum_{t=2015}^{2075} [(N_{it}^e \times OO_{it}^e) + (N_{it}^k \times OO_{it}^k)] \quad (12)$$

Denklem (12) de $\dot{O}S_t$, t yılındaki öğrenci sayısını, N_{it}^e , t yılında i yaşındaki erkek çocuk, N_{it}^k , ise kız çocuk sayısını, OO_{it}^e ve OO_{it}^k ise t yılında i yaşındaki okullaşma oranını göstermektedir. Yine Milli Eğitim Bakanlığı tarafından açıklanan okullaşma oranlarının içerisinde lise öğrenimi gören öğrencilerin genel ve meslek lisesi tercihleri de bulunmaktadır. Milli Eğitim Bakanlığı tarafından yayınlanan okullaşma oranları kullanılarak her yıl meslek ve genel liseye gidecek olan öğrenci sayıları tespit edilmiş ve toplam yardım miktarı hesaplanmıştır. Okullaşma oranlarının mevcut değerleri kullanılarak 2023 yılına ilişkin tahmin yapılmış ve her yıl oranlar Denklem (3)'e göre tespit edilmiştir. Genel ve meslek lisesi okullaşma oranının 2023 yılında eşit olacağı ve bundan sonra bu şekilde devam edeceği varsayılmıştır. Bu oranlar kullanılarak her yıl meslek lisesini tercih edecek öğrenci sayısı hesaplanmıştır ve bu okul türündeki çocuklar için yardımın

%50 artırımlı olarak uygulanacağı öngörülmüştür. Ortaöğretim (lise) yardımlarında meslek lisesi ve genel lise ayrımı yapılarak meslek lisesine giden öğrencilere daha fazla destek verilmesi amaçlanmıştır. Bu destekle meslek liseleri özendirilmeye çalışılmış bu sayede özellikle işgücü piyasasında istihdam edilecek olan elemanların daha nitelikli olarak yetişmelerine katkı sağlanacağı öngörülmüştür.

Yapılacak yardımın hesaplanmasında aşağıdaki formül kullanılmıştır.

$$EY_t = \text{ö}S_t \times EYM_t \quad (13)$$

Denklem (13) de EY_t t yılında yapılacak olan toplam eğitim yardımını, EYM_t ise t yılındaki çocuk başına eğitim yardımının miktarını göstermektedir. Her yılın Eylül ayı başında toplu olarak bir sefere mahsus verilmesi öngörülen yardım tutarı ise brüt asgari ücretin yarısıdır (2015 yılı için 618,5 TL). Tablo 14’de yıllık çocuk başına bu tutarda bir eğitim yardımı yapılması durumunda yararlanacak çocuk sayısı ve toplam yardım miktarı verilmiştir.

Tablo 14: Yıllara Göre Toplam Eğitim Yardımı Miktarı ve Yararlanan Çocuk Sayısı

Yıl	Alternatif-1 Modeli		Alternatif Model-2 ve 3	
	Yararlanan Çocuk Sayısı	Yapılan Toplam Yardım Miktarı (Milyon TL)	Yararlanan Çocuk Sayısı	Yapılan Toplam Yardım Miktarı (Milyon TL)
2015	14.909.221	9.938	12.123.545	8.021
2023	14.810.400	9.903	12.031.467	7.983
2035	14.140.096	9.468	11.475.408	7.624
2050	12.782.100	8.598	10.334.498	6.895
2060	11.724.600	7.882	9.484.598	6.324
2075	11.099.700	7.453	8.989.258	5.987

Tablo 14’de görüldüğü gibi ilk yıllarda yaklaşık 15 milyon çocuğa eğitim yardımı yapılması öngörülmektedir. Çocuk başına yapılacak yardım miktarı asgari ücretin 1/10’u olduğunun varsayıldığı ilk etapta alternatif-1 modelinde 10 milyar TL’ye yakın bir maliyet ortaya çıkmaktadır. İlerleyen yıllarda 5-17 yaş aralığındaki nüfusun azalmasına paralel olarak hem yararlanacak öğrenci sayısında hem de maliyetlerde bir azalma olacağı varsayılmıştır. Yardımların ilk olarak çocuğun annesinin hesabına eğer annesi yoksa babasının hesabına eğer babası da yoksa bakmakla yükümlüsü olan kişinin hesabına yatırılması öngörülmektedir.

3.3 Aile Sigortası Modelinin Gelir-Gider Dengesi

Geliştirilen aile sigortası modelinde toplamda 5 farklı yardım türü öngörülmekte ve yapılan bu yardımlar modelin gider kısmını oluşturmaktadır. Yapılan yardımlardan belirli miktarlar alınarak (doğum ve eğitim yardımı: brüt asgari ücretin yarısı, aile yardımı-1 ve 2: brüt asgari ücretin 1/10'u, kreş yardımı: brüt asgari ücretin 2/5'i) hesaplanan toplam maliyet tüm alternatif modeller için Tablo 15'de verilmiştir.

Tablo 15: Aile Sigortası Modeli Bazı Yıllar İçin Toplam Giderler

Yıl	Alternatif-1 Modeli		Alternatif-2 Modeli		Alternatif-3 Modeli	
	Toplam Maliyet (Milyar TL)	Yararlanan Çocuk Sayısı (Milyon Kişi)	Toplam Maliyet (Milyar TL)	Yararlanan Çocuk Sayısı (Milyon Kişi)	Toplam Maliyet (Milyar TL)	Yararlanan Çocuk Sayısı (Milyon Kişi)
2015	21,92	22,16	20,01	19,38	17,97	18,02
2023	21,99	21,81	20,07	19,03	18,15	17,75
2035	21,04	20,60	19,20	17,93	17,45	16,77
2050	19,04	18,39	17,34	15,94	15,86	14,95
2060	17,93	17,13	16,37	14,89	14,94	13,94
2075	16,89	16,20	15,42	14,09	14,07	13,19

Tablo 15'de görüldüğü ilk yıllarda alternatif-1 modelinde 22 milyonun üzerinde çocuğa yardım yapılacağı öngörülmektedir. Bu modelde yardım alacak çocuk sayısı ile yardım miktarını oranladığımızda çocuk başına yıllık yaklaşık 1100 liranın üzerinde bir yardım yapılacağı görülmektedir. Modelin gider kısmı oluşturulurken sistemin finansmanının sadece sigorta primleri ile değil aynı zamanda devlet katkısı ile de yapılacağı varsayılmıştır. Sisteme sağlanacak devlet katkısı hesaplanırken TÜİK hanehalkı işgücü anketinin mikro verisinden yararlanarak annesi ve babası çalışmayan çocukların yaş ve cinsiyet bazında oranı bulunmuş ve bu çocuklara yapılacak yardımdan dolayı ortaya çıkacak maliyetin devlet tarafından sağlanacağı varsayılmıştır. Devlet katkısının olduğu başka bir durum ise çocuğun engelli veya tek ebeveynli olduğu zamandır. Bu durumda bu çocuklara yapılacak yardımın finansmanı da devlet tarafından yapılacağı varsayılmıştır. Ayrıca doğum yardımının

finansmanında sigortalı/işverenden herhangi bir finansman öngörülmemiş ortaya çıkan tüm maliyetin devlet tarafından finanse edileceği varsayılmıştır. Geri kalan çocuklardan dolayı ortaya çıkacak maliyetin ise sigortalı/işverenden alınan primlerle finanse edileceği varsayılmıştır.

Sistemin gelir kısmının bir parçası olan prim gelirleri hesaplanmadan önce ilk olarak her yıl için elde edilecek toplam prime esas kazançlar bulunmuştur. Bu prime esas kazançların değeri teknik faiz oranı kullanılarak bugüne çekilmiştir. Yine aynı şekilde her yıl ortaya çıkan giderler aynı faiz oranı ile bugüne çekilmiş ve bugünkü değerleri bulunmuştur. Daha sonrasında önerilen sistem için 2015-2075 yılları içinde gelir ve gideri dengeleyecek olan hem devlet katkısının hem de sigortalı/işverenden alınacak prim oranının ne olacağı hesaplanmıştır (*Gider kısmı belirlenirken tüm yardım türlerinde ve her yılda devletin ödeyeceği miktar ile sigortalı/işverenin ödeyeceği miktar ayrı ayrı hesaplanmış böylelikle maliyetlerin karşılanması için gerekli prim oranları da ayrı ayrı belirlenmiştir*). Prim oranının bulunmasında aşağıdaki denklemler kullanılmıştır.

$$v = \frac{1}{1+i} \quad (14)$$

$$TPEK = \sum_{t=2015}^{2075} TPEK_t \times v^{2015-t} \quad (15)$$

$$TM = \sum_{t=2015}^{2075} (DY_t + AY1_t + KY_t + AY2_t + EY_t) \times v^{2015-t} \quad (16)$$

$$Prim Oranı = \frac{TM}{TPEK} \quad (17)$$

Yukarıdaki denklemlerde i , t yılındaki tutara uygulanacak olan teknik faiz oranını, v ilgili yıldaki tutarın 2015 yılındaki değerini bulmak için kullanılan katsayıyı, $TPEK$, toplam prime esas kazancı, TM ise toplam maliyeti göstermektedir. Geliştirilen model çerçevesinde yükümlülüklerin peşin değeri ve bu yükümlülükleri karşılayacak olan prim oranı Tablo 16'da gösterilmiştir.

Tablo 16: Geliştirilen Aile Sigortası Modelinin Finansmanında Gerekli Prim Oranları

Finansman	Teknik Faiz=%3				Toplam Prim Oranı
	Devlet		Sigortalı		
Model	Finanse Edilen Tutar (Milyar TL)	Prim Oranı	Finanse Edilen Tutar (Milyar TL)	Prim Oranı	
Alternatif-1	129,52	%0,81	458,98	%2,87	%3,69
Alternatif-2	114,87	%0,72	422,19	%2,64	%3,36
Alternatif-3	106,44	%0,66	380,91	%2,38	%3,05

Tablo 16’da görüldüğü tüm yardımları her aile için içeren modelde tüm finansman için gerekli olan prim oranı %3,69 olarak hesaplanmıştır. Elde edilen prim oranının %0,81’lük kısmı devlet tarafından %2,87’lik kısmı ise sigortalı/işveren tarafında karşılanacağı öngörülmektedir. Diğer bir deyişle sistemin tüm maliyetinin yaklaşık %22’sinin devlet tarafından finanse edileceği veya devletin sigortalı/işverenden toplanan primlerin %28’si kadar sisteme katkı yapması gerektiği öngörülmektedir. Bu prim oranları çerçevesinde alternatif-1 modelin bazı yılları için gelir-gider dengesi Tablo 17’de verilmiştir.

Tablo 17: Alternatif-1 Modeli bazı Yıllar İçin Gelir ve Gider Dengesi

Yıl	Gelir (Milyar TL)		Gider (Milyar TL)
	Devlet Katkısı	Sigorta Primi	
2015	3,14	11,13	21,92
2023	4,15	14,74	21,99
2035	4,76	16,88	21,04
2050	5,30	18,80	19,04
2060	5,18	18,36	17,93
2075	4,84	17,18	16,89

Tablo 17’ye bakıldığında modelin ilk yıllarda gelir gider dengesi sistemin açık verdiğini göstermektedir. Ancak ileri yıllarda gerek sigortalı sayısının artması ile daha fazla prim alınması ve gerekse çocuk sayısındaki azalma ile yapılan yardım miktarındaki düşüş sistem belirli bir tarihten itibaren açık vermez hatta fazla verir duruma gelmektedir.

SONUÇ ve ÖNERİLER

Ülkemizde resmi olarak uygulanan bir aile sigortası modeli bulunmamaktadır. Bununla birlikte çeşitli kamu kurum ve kuruluşları tarafından yoksul ailelere ve çalışan kişilere bazı kanuni düzenlemeler ile çocuk sahibi olmaları halinde devlet tarafından yardım yapılmaktadır. Önerilen aile sigortası modeli çerçevesinde çocuklu ailelere, yeni doğum yapmış veya evlat edinmiş aileler için *doğum ve evlat edinme yardımı*, 0-1 yaş aralığındaki çocuklara yardımı içeren *aile yardımı-1*, 1-4 yaş aralığında olan ve hem annesi hem de babası çalışan çocukların veya tek ebeveynli olup ebeveyni çalışan çocukların kreş ve bakım masraflarının karşılanmasını içeren *kreş ve bakım yardımı*, kreş ve bakım yardımının koşullarını sağlayamayan çocuklara yardımı içeren *aile yardımı-2* ve 5-17 yaş aralığında olan ve eğitime katılan çocuklara yardımı içeren *eğitim yardımı* yapılması öngörülmüştür. Bu kapsamda yapılacak yardımların tutarı brüt asgari ücret üzerinden belirlenmiş, finansmanının ise sigorta primleri ve devlet katkısı ile yapılacağı varsayılmıştır.

Geliştirilen modellerdeki sonuçlara ilişkin öneriler aşağıdaki şekilde sıralanabilir:

- Geliştirilen modelde belirlenen prim oranlarında devletin sisteme katkısı bir miktar daha artırılabilir. Sigorta primi olarak elde edilen %2,87'nin bir kısmı da devlet tarafından karşılanabilir. Mevcut oranlarda devletin toplam maliyetin %22'sini karşıladığını görülmektedir. Bu oran biraz daha artırılarak %25 olarak belirlenebilir. Bu durumda devletin ödeyeceği prim oranı %0,92 olacaktır.
- Devletin sisteme yapacağı katkının bir kısmı Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı bütçesinde karşılanabilir. Çünkü halihazırda Bakanlığın Şartlı Nakit Transferi yardım programıyla yılda 1 Milyar TL'nin üzerinde bir yardım yapacağı öngörülmektedir [20]. Bununla birlikte 6637 Sayılı Kanunla düzenlenen yeni doğan çocuklar için yapılacak doğum yardımının maliyeti yılda yaklaşık 750 Milyon TL dir. Yine Maliye Bakanlığı aracılığıyla gerek devlet memurlarına aile yardımı içinde yapılan çocuk yardımı ile gerekse asgari geçim indirimi vasıtasıyla çalışanlara yapılacak çocuk yardımının yılda yaklaşık 4 Milyar TL olacağı öngörülmektedir. Görüldüğü gibi devlet halihazırda yılda yaklaşık 6 Milyar TL yardım yapmayı öngörmektedir. Aile sigortası modelinde devletin sisteme yapacağı katkı bu tutarın bir miktar üzerindedir ancak mevcut durum ile aile sigortası kapsamında yapılacak olan yardımlar

karşılaştırıldığında hem çocuk başına tutar olarak hem de kapsam olarak mevcut durumdan çok daha fazla olduğu görülmektedir. Önerilen bu model ile Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı tarafından uygulanan Şartlı Nakit Transferi yardımlarının, asgari geçim indirimindeki çocuk yardımının ve devlet memurlarına verilen çocuk yardımının kaldırılıp tüm bu yardımların aile sigortası kapsamında verilmesi öngörülmektedir.

- Alternatif-1 modelinde devletin ödeyeceği kısmı çıkardığımızda sigortalı veya işveren kısmına kalan prim oranı %2,76 kalmaktadır. Sigorta primi olarak elde edilen prim oranının büyük kısmının sigortalı tarafından karşılanması daha doğru bir yaklaşım olabilir. Diğer taraftan sistemde işsiz olan kişilerin çocuklarına da yardım yapıldığından %4 olan işsizlik sigortası prim oranı %3'e düşürülerek buradan sisteme prim aktarılabilir. Aktarılan bu %1'lik prim oranının işveren hissesi olarak veya %0,5'i işveren hissesi, %0,5'i ise sigortalı hissesi olarak aile sigortası modelinde kullanılabilir. Sigortalıdan kesilecek bir prime karşılık yıllık çocuk başına ortalama 1100 TL yardım yapılacağı öngörülmektedir. Bu yardım tutarı sigortalıdan alınan primleri karşılayabilecek tutardadır. Bu nedenle aile sigortası priminin %2,76'lık kısmının %1,76'sının sigortalı tarafından diğer %1'lik kısmının ise işsizlik sigortasından indirilen prim oranının aile sigortasına aktarılması ile karşılanması sağlanabilir. Çocuğu olmayan sigortalıdan alınan prim ise ileride bu sigortalının çocuk sahibi olma riskine karşı alınmış bir primdir. Sigortalının çocuğu olduğu anda hemen aile sigortası kapsamında yardım almaya başlayacaktır. Alternatif-2 ve alternatif-2 modelinde belirli koşullar olduğundan yararlanıcı sayısı daha az doğal olarak da maliyet daha düşük olduğundan prim oranı da daha düşük çıkmıştır. Alternatif-1 modelinin maliyetinin yüksekliği nedeniyle ilk olarak daha az maliyetli alternatif-3 modeli, daha sonrasında alternatif-2 modeli ve ilerleyen yıllarda da alternatif-1 modeli uygulamaya konulabilir.
- Kreş ve bakıcı yardımının uygulanmasında daha önce Fransa'da uygulanan ve ISSA tarafından "İyi Uygulama Ödülü [27]" ile ödüllendirilen bir uygulamanın Türkiye'de de kullanılması öngörülmektedir. Kreş ve bakıcı yardımı uygulaması için Sosyal Güvenlik Kurumu'nun internet adresi üzerinden bir portal açılarak kreş ve bakıcıların bu portala kayıt yapmaları sağlanacaktır. Daha sonrasında kreş ve bakıcı yardımı alacak kişilerin yine bu portala kayıt yaptırarak kendi semt/bölgesindeki uygun

kreş ve bakıcıları tespit ederek bu portal üzerinden kreş ve bakıcı hizmeti alma imkanı getirilecektir. Bu sayede hem kreşin ve bakıcının hem de yardım alacak kişinin sisteme kaydı yapılarak kayıt dışı çalışmanın önüne geçilmesi amaçlanmaktadır. Sigortalıya ödenmesi gereken kreş ve bakıcı parası bu sistem üzerinden direkt olarak kreş ve bakıcıya aktarılacaktır. Sistemin parayı aktarmadan önce kontrol etmesi gereken durumlar belirlenerek suuistimallerin önüne geçileceği öngörülmektedir. Örneğin, kreş ve bakıcı yardımı yapılacak çocuğun hem annesi hem de babasının sigorta kaydı sistemden otomatik olarak kontrol edilip ilgili ay içerisinde her ikisinin de çalışıp çalışmadığı tespit edilecek ve koşul sağlanırsa yardım parası kreş ve bakıcıya aktarılacaktır. Yine aynı şekilde kreşte çalışan kişilerin sigorta kaydı sistemden kontrol edildikten sonra kreşe ödeme yapılacaktır. Evde bakıcı hizmeti alan kişilere için ise bakıcının sistemde otomatik olarak sigorta kaydı oluşturulacak ve sigorta primleri yardım tutarından kesildikten sonra bakıcıya ödeme yapılacaktır.

Türkiye’de dağınık bir biçimde uygulanan aile yardımlarının önerilen sistem ile tek bir çatı altında toplanması öngörülmektedir. Bu kapsamda Sosyal Güvenlik Kurumu çatısı altında yeni bir birim oluşturularak tüm tescil ve ödeme işlemlerinin bu birim tarafından yapılması sistemin tek elden kontrol edilmesinde faydalı olacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- [1] International Labour Organization (ILO), World Social Protection Report, 2014
- [2] KAHRIMAN, Ayça, “Türkiye’de Sosyal Koruma Kapsamında Yaşlılık ve Yaşlılık ile İlgili Uygulanan Politikalar”, Yüksek Lisans Tezi, 2014, s.33
- [3] GAUTHER, Anne H. and Monna, “Berenice Family Allowances in Industrialized Countries: Historical Landmarks”, http://www.demogr.mpg.de/cgi-bin/databases/FamPolDB/index_data.plx, erişim tarihi:10.10.2014, s.1
- [4] GÖÇMEZ, Özlem, “Aile Yardımı ve Türkiye Uygulaması”, Yayınlanmamış Uzmanlık Tezi, 2005, s.1
- [5] ILO, Sosyal Güvenliğin Asgari Normları Sözleşmesi, 1952
- [6] International Social Security Association (ISSA), “Dynamic Social Security for Europe: Choice and Responsibility”, 2010a, Geneva, s.17
- [7] GAUTHER, Anne Helene ve HATZIUS, Jan, “Family Benefits and Fertility: An Econometric Analysis”, Population Studies, 1997,51, s.295
- [8] LETABLIER, Marie Therese, “Fertility and Family Policies in France”, Journal of Population and Social Security, 2003, Volume 1, s.25
- [9] TSUYA, Noriko, “Fertility and Family Policies in Nordic Countries, 1960-200”, Journal of Population and Social Security, 2003, Volume 1, s.94
- [10] BJÖRKLUND, Anders, “Does Family Policy Affect Fertility?”, Journal of Population Economics, 2006, 19, s.3
- [11] GAUTHIER, Anne Helene, The Impact of Family Policies on Fertility in Industrialized Countries: A Review of The Literature”, Population Research and Policy Review, 2007, 26, s.323
- [12] IMMERVOLL, Herwig ve Arkadaşları., “Child Poverty and Child Benefits In The European Union”, EUROMOD Working Paper, 2000, No.EM1/00
- [13] ISSA, “Technical Commission on Family Allowances”, World Social Security Forum, 2007, Moscow
- [14] LINDERTH, Kathy, “Brazil: Bolsa Familia Program – Scaling-up Cash Transfers for the Poor”, World Bank, 2006

- [15] RICHARDSON, Dominic ve BRADSHAW, Jonathan, “Family-Oriented Anti-Poverty Policies In Developed Countries”, United States, 2010, New York, s.22
- [16] ARCANJO, M ve Arkadaşları “Child Poverty And The Reform Of Family Cash Benefits”, The Journal Of Socio-Economics, 2013, s.11-23
- [17] ISSA, “Technical Commission on Family Benefit”, World Social Security Forum, 2010b, Cape Town
- [18] ZENGİN, Eyüp ve diğerleri, Türkiye’de Sosyal Yardım Uygulamaları, Yönetim ve Ekonomi Dergisi, Cilt:19, Sayı:2, 2012
- [19] Türkiye’de Uygulanan Şartlı Nakit Transferi Programının Fayda Sahipleri Üzerindeki Etkisinin Nitel Ve Nicel Olarak Ölçülmesi Projesi Final Raporu, 2012
- [20] Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, 2014 Faaliyet Raporu
- [21] 193 Sayılı Gelir Vergisi Kanunu
- [22] 657 Sayılı Devlet Memurları Kanunu
- [23] 29319 sayılı 07/04/2015 tarihli Resmi Gazete
- [24] Ailenin ve Dinamik Nüfus Yapısının Korunması Eylem Planı, 14.04.2015 tarihinde <http://dap.gov.tr/yeniDosyalar/Kaynaklar/odop/1.pdf> adresinden erişim sağlanmıştır
- [25]] <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=15844>
- [26] Ulusal İstihdam Stratejisi (2014-2023), 2013
- [27] <https://www.issa.int/good-practices>
- [28] TÜİK, Hanehalkı İşgücü Anketi Mikro Veri Seti, 2013
- [29] Muhasebat Genel Müdürlüğü